

Avusturya İktisat Okulu ve Rasyonel Aktör

Ümit Çalık

Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi

Liberal Düşünce, Cilt 15, Sayı 59 - 60, Yaz-Güz 2010, s. 273 - 276

Neoklâsik iktisat teorisinde birey, önünde bulunan seçeneklere ilişkin tam bilgiye sahip, her dâim birbiriyle tutarlı seçimlerde bulunan rasyonel bir aktör olarak yerini alır. Neoklâsik iktisadın çizdiği rasyonel aktör çerçevesinde, bireyin akılcı olarak davrandığı ön kabulü altında, bireyin ulaşmayı amaçladığı hedef belirlidir. Örneğin, önünde aynı maliyetle üç kilogram portakal almakla iki kilogram portakal almak gibi bir seçenek bulunan akılcı birey, üç kilogram portakal seçeneğini seçmelidir. Eğer birey iki kilogram portakalı üç kilogram portakala tercih etmişse bu birey neoklâsik iktisada göre irrasyoneldir. Yani daha fazlası her zaman için daha akılcıdır. Bireyin hedefi daha fazlası olmalıdır. Yine aynı şekilde akılcı bireyin tercihleri geçişlidir. Eğer bir birey A'yı B'ye, B'yi de C'ye tercih ediyorsa, bu birey A'yı C'ye tercih etmelidir. Yine aynı şekilde bu birey C'yi A'ya tercih ederse irrasyonel olacaktır.

Görüldüğü üzere, neoklâsik iktisat teorisinde aktörler, rasyonel oldukları varsayımı üzerine inşa edilmişler ve bu rasyonel olma durumunun içeriği de katı bir şekilde belirlenmiştir. Bir iktisatçı neoklâsik teorinin rasyonellik kavramından hareketle bir aktörün davranışlarını gözlemleyerek, o aktörün rasyonel mi irrasyonel mi olduğuna karar verebilmektedir. Ludvig von Mises'in bu rasyonel aktör kavramına ilişkin getirdiği açıklamalara baktığımızda, aktörlerin Mises tarafından da rasyonel olarak kabul edildiğini görürüz. Fakat Mises'in ele aldığı rasyonellikle, neoklâsik iktisadın içini doldurduğu rasyonellik arasında büyük fark vardır.

Mises'in geliştirdiği teorik çerçevede, herhangi bir otoritenin bireylerin davranış ve tercihlerine bakarak, onların rasyonelliği hakkında bir takım yargılara var-

ması mümkün değildir. Mises'e göre amaçlar değil araçlar önemlidir. Her birey kendine daha fazla tatmin sağlayacak bir seçeneği seçecektir. Fakat asıl önemli olan nokta hiçbir otoritenin bireye daha fazla tatmin sağlayacak seçeneği söyleme yetkisinin olmamasıdır. Dışarıdan, bir neoklasik iktisat teorisyenine göre A seçeneği rasyonelse de, bireye göre B seçeneği kendisine A seçeneğinden daha çok tatmin sağlayabilir. Seçeneklerin tatmin düzeylerini ise ancak birey bilebilir, dışarıdan değerlendirme yapanlar değil. Avusturya İktisat Okulu mensubu iktisatçılar özellikle marjinal fayda kanununu, faydanın ölçülebilirliği iddiasını eleştirmişlerdir. Rothbard *İnsan, İktisat, ve Devlet* isimli eserinde kek yapmak için dört adet yumurtaya ihtiyacı olan bir bireyi örnek olarak vermiştir.¹ Marjinal fayda kanunu açısından konu ele alındığında her birim yumurtanın değeri, faydası farklı olacaktır. Rothbard ise bu örnekte bu dört yumurtanın bir bütün olarak değerinin olduğunu, ayrı ayrı değerlerinin olmayacağını vurgulamaktadır. Çünkü ancak dört adet yumurta bir araya getirilebilirse kek yapılabilme mümkün olacaktır. Görüldüğü gibi değer, fayda kavramı bireylere ve durumlara göre değişebilmektedir.

Mises insan davranışını ve insan davranışının iktisadi sonuçlarını incelerken praxeology terimini geliştirmiştir. Mises'e göre, praksiyoloji insan faaliyetinin genel bilimidir (the science of human action); iktisat ise, bu bilimin bir alt dalıdır.² Praksiyoloji kavramının temellerine baktığımızda ilk olarak, bireyin içerisinde bulunduğu mevcut durumu kendi lehine iyileştirmek, daha fazla tatmin elde etmek amaçlı eylemde bulunması varsayımını görürüz. Birey rahatsızlık duyduğu bir durumdadır ve bu durumdan kurtulmayı amaçlar. Eğer insanlar, her zaman tam mutluluğun keyfini çıkarsalardı/çıkarmak zorunda olsalardı; iradesiz, arzusuz, eylemsiz olurlardı.³ Bireyi eyleme yönelten güdünün temelinde bu neden yatar ve birey bu nedensellik ilişkisi çerçevesinde belli araçları kullanarak amacına ulaşmaya çalışır. İşte bu noktada praksiyoloji amaçları, amaçların ne olması gerektiğini, bireylere sağladığı faydaların düzeyini değil, sadece bireyin özgür iradesiyle seçtiği amacına ulaşmak için kullandığı aracı/araçları konu edindir. Bu bağlamda her birey zaten rasyoneldir. Bireylerin rasyonelliği seçtikleri amaçlardan değil, seçtikleri amaçlara yönelik olarak eylemde bulunmalarından gelir. Birey seçiminin sonucunda hayal kırıklığına uğrayabilir, beklediği tatmini elde edemeyebilir. Yani birey amacına ulaşmak için yanlış araç seçmiş olabilir. Burada asıl olan bireyin başlangıçta seçtiği seçeneğin kendi tatminini arttıracığına inanması ve bireyin bu amaca yönelik olarak eylemde bulunmasıdır. Praksiyoloji eylemin nihaî amaçlarına karşı kayıtsızdır. Hedeflenen amaçlara bakılmaksızın bulguları bütün eylemler için geçerlidir. Amaçların değil, araçların bilimidir.⁴ Rothbard praksiyoloji'nin diğer bilim dallarından ayrımını şu şekilde özetlemiştir;

¹ Murray N. Rothbard, *İnsan İktisat ve Devlet*, Liberte Yayınları, 2009, s. 63.

² Prof. Dr. Turan Yay, Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi, *Piyasa Dergisi*, 2004, Sayı: 11, s.7.

³ Ludwig von Mises, *Sosyalizm*, Liberte Yayınları, 2007, s.107.

⁴ Ludwig von Mises, *İnsan Eylemi*, Liberte Yayınları, 2008, s.17.

İnsan, çeşitli amaçları neden seçer: psikoloji.

İnsanın amaçları ne olmalıdır: ahlâk felsefesi yine: estetik felsefesi.

Amaçlara ulaşmak için araçların nasıl kullanılacağı: teknoloji.

İnsanın amaçları nelerdir ve neler olmuştur ve insan, onlara ulaşmak için araçları nasıl kullanmıştır: tarih.

İnsanların seçilen çeşitli amaçlara ulaşmak için araçları kullanmasının formel anlamları: praksiyoloji.⁵

İnsan davranışlarında içgüdülerin önemini savunan okul, insan davranışlarının kökeninin rasyonel olamayabileceği, içgüdülerin insan davranışlarını belirlediği tezini ortaya atmıştır. Bu bağlamda, içgüdülerin davranışların belirlenmesinde rol oynadığını savunan teorisyenler iktisadın rasyonel birey varsayımını eleştirmişlerdir. Mises, rasyonel birey varsayımına yönelik olarak içgüdü okulundan gelen eleştirileri de yanıtlamıştır. Mises'e göre; insan, tatmin edilmesi için ânîden bastıran dürtülerine yenik düşen birisi değildir. İnsan dürtülerini, hislerini ve içgüdülerini hizaya getirme kabiliyetine sahiptir; hareketlerini rasyonelleştirebilir.⁶ Zaten gerçek hayatta birey içgüdülerini bastırabilme yeteneğine sahip olmasaydı, bugünkünden çok farklı bir yaşamla karşı karşıya olacağımız aşikârdır. Bu yaşam insanların hiçbir şekilde birbirlerinin haklarına riayet etmedikleri, sadece içgüdülerinin yönlendirmesiyle eylemde buldukları, şiddetin hâkim olduğu bir yaşam olurdu. Oysa bugünkü yaşamımız bundan uzaktır. Toplum içgüdüsel davranışları çeşitli cezalarla sınırlandırmıştır. Ayrıca bireyler sadece dürtülere değil, bunları sınırlayan vicdan, merhamet gibi duygulara da sahiptir. Birey dürtülerinin yönlendirmesiyle karşılaştığında bir fayda maliyet analizi yapar. Eğer dürtülerinin sonucu yapacağı eylemin sonucu katlanacağı maliyet, elde edeceği faydadan büyükse birey rasyonel bir karar alacak ve dürtülerinin esiri olmayacaktır. Peki dürtülerinin sonucu yapacağı eylemin maliyeti faydasından azsa? O zaman birey dürtülerinin gerektirdiği eylemde bulunacaktır ki zaten bu da rasyonel olandır.

Avusturya İktisat Okulu'nun bireylerin davranışlarına, rasyonelleğine ilişkin analizlerine baktığımızda bireyciliğin izlerini görürüz. Avusturya İktisat Okulu'nun ele aldığı birey tamamen özgür olarak, kendi atfettiği değerler doğrultusunda seçimini yapmaktadır. Yapılan analizlerde subjektif değer kavramı vurgulanmıştır. Her bireyin seçimi, atfettiği değerler farklı olabilir. Subjektif değer kavramının sonucu olarak kimsenin bireylerin amaçlarının rasyonelliğini sorgulayamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü bir bireye göre A seçeneği değerliiyken, başka bir bireye göre B seçeneği değerli olabilir. Mises'in analizinde toplumu oluşturan her bir bireyin subjektif özelliklerinin ve bunları yansıttığı

⁵ Murray N. Rothbard, *a.g.e.*, s. 64.

⁶ Ludwig von Mises, *İnsan Eylemi*, s.19.

değer yargılarının önemi vardır. Mises'e göre insan davranışları toplulaştırılarak genellemeler çerçevesinde ele alınamaz.⁷ Bireyci bakış açısı ve sübjektif değer kavramı, dışarıdan bakarak rasyonaliteye ilişkin akıl yürütmenin geçersizliğine yönelik analizlerin temelini oluşturmuştur. Avusturya İktisat Okulu için rasyonel bireyin davranışlarına, seçimlerine ilişkin analizleri, iktisat teorisyenlerini bir takım ön kabullerinden kurtarmış, özgürleştirmiştir diyebiliriz.

---

⁷ A. Gülçin İmre, *Avusturya Okulu İçinde Ludwig von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2006, s. 75.